

RAVNOTEŽA TEČNO-PARA

Smeša **dve isparljive komponente** (dve tečnosti) koje se mešaju u svim odnosima:

$$f = c - p + 2 = 2 - 2 + 2 = 2$$

tečna homogena smeša+para iznad tečnosti

Ako su te **dve nezavisno promenjive** T i sastav, onda je **P zavisno promenjiva** i za svaku određenu T i sastav tečne faze (smeše), napon pare mora imati određenu vrednost a pošto se para sastoji od obe komponente to će i **sastav pare biti zavisno promenjiva**. Iz ovoga sledi da postoji određeni odnos između ukupnog napona pare iznad smeše P i napona pare komponentata smeše P_i i sastava tečne faze za svaku komponentu.

Napon pare: pritisak zasićene pare a to je pritisak pri kome su u ravnoteži tečna i gasna (parna) faza na nekoj temperaturi.

$$\mu_{(l)} = \mu_{(g)}$$

IDEALNE SMEŠE su smeše kod kojih su **iste međumolekulske interakcije između molekula u čistom stanju i u smeši**. Takve sisteme će graditi komponente sličnih svojstava (slična veličina molekula, struktura, molarna masa, polarnost itd.). Tada je F_{A-A} i F_{B-B} slično sa F_{A-B} (sile interakcija). Kod ovakvih sistema $\Delta V_{\text{meš.}}=0$ i $\Delta H_{\text{meš.}}=0$. Manji broj smeša pokazuje ovakvo ponašanje: smeše izomernih jedinjenja; n-heksan i n-heptan; etil-bromid i etil-jodid; n-butyl-hlorid i n-butyl-bromid itd.

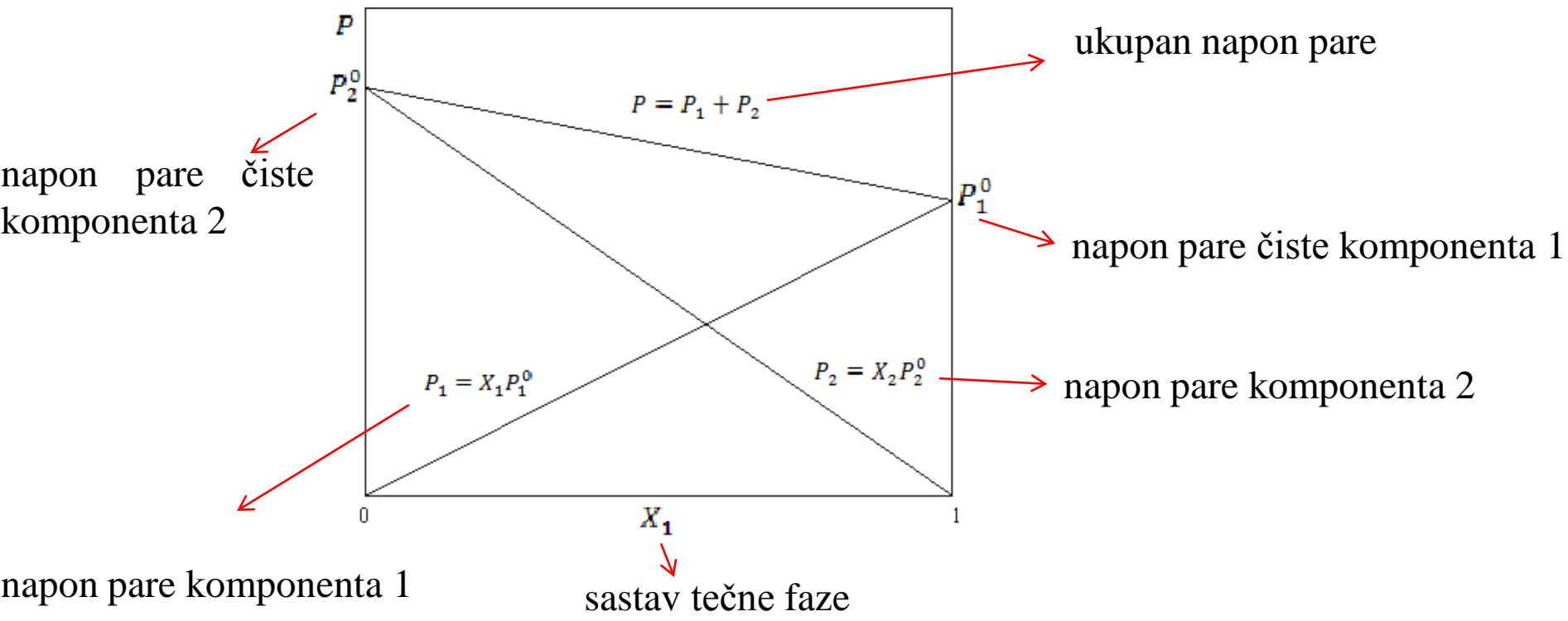
RAULOV ZAKON

Za idealne smeše važi **Raulov zakon** koji kaže da je parcijalni napon pare svake komponente iznad rastvora (P_i) jednak proizvodu iz molske frakcije te komponente u rastvoru (X_i) i njenog napona pare u čistom stanju P_i^0

$$P_i = X_i P_i^0$$

linearna funkcija sastava

ZAVISNOST NAPONA PARE OD SASTAVA TEČNE FAZE IDEALNOG RASTVORA $T = \text{const.}$

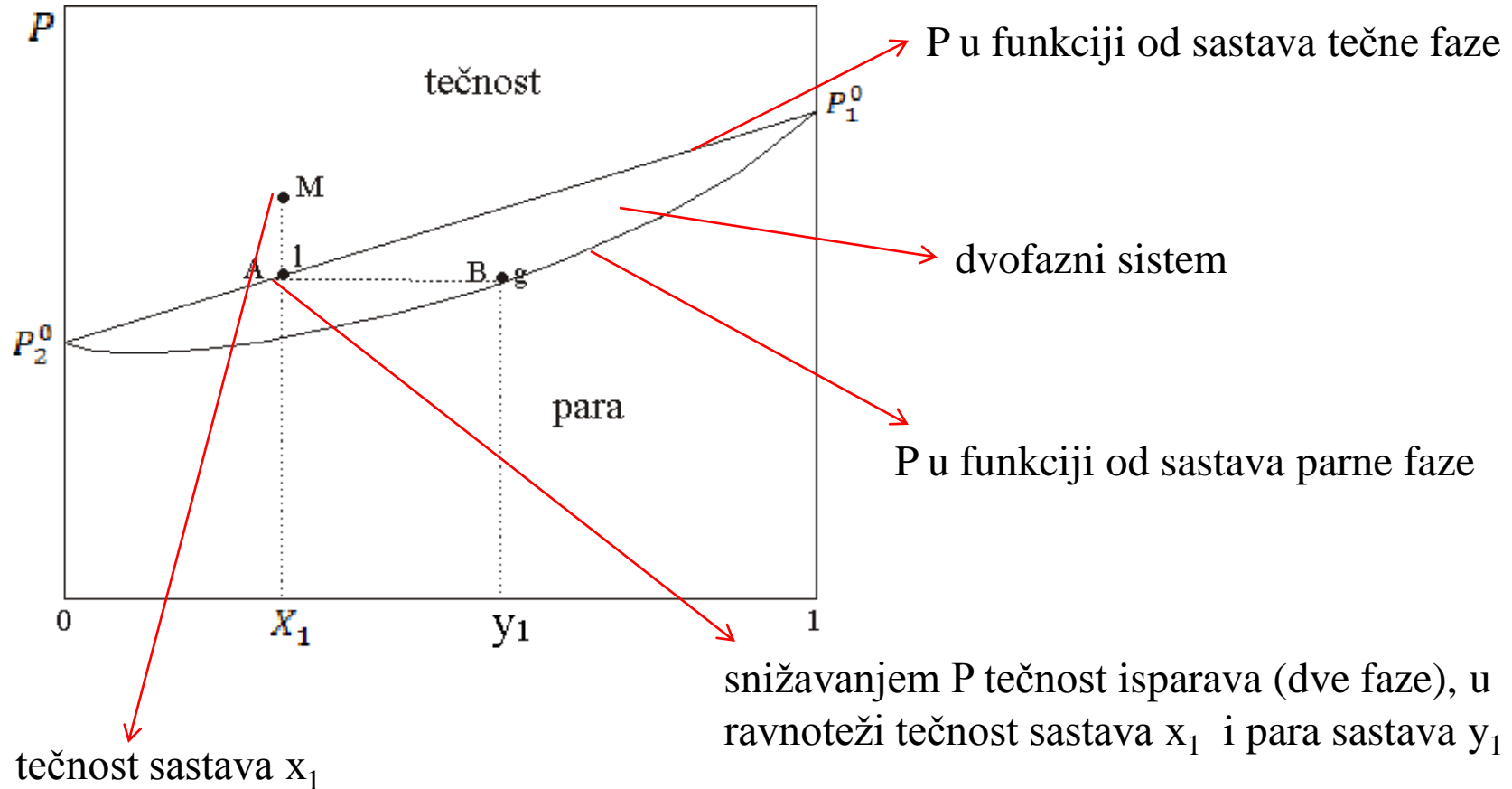

$$P = P_1 + P_2 = X_1 P_1^0 + X_2 P_2^0 = X_1 P_1^0 + (1 - X_1) P_2^0 = X_1 (P_1^0 - P_2^0) + P_2^0$$

Daltonov zakon

linearna funkcija sastava

ZAVISNOST NAPONA PARE OD SASTAVA PARNE FAZE

$$f = 2 - 2 + 2 = 2 \quad (T = \text{const. } f = 1 \text{ sledi jedan } P \text{ jedan sastav)}$$

para je bogatija onom komponentom čiji je P^0 veći odnosno koja je isparljivija-

Konovalovo pravilo

broj molova u parnoj fazi $P_1 = \frac{n'_1}{V} RT$
 $P_2 = \frac{n'_2}{V} RT$ } para: smeša idealnih gasova

Daltonov zakon $\longrightarrow P = P_1 + P_2 = (n'_1 + n'_2) \frac{RT}{V}$

$$\frac{P_1}{P} = \frac{\frac{n'_1}{V} RT}{(n'_1 + n'_2) \frac{RT}{V}} = y_1 \quad \leftarrow \text{molski udeo u parnoj fazi}$$

$$y_1 = \frac{P_1}{P} = \frac{x_1 P_1^0}{P} = \frac{x_1 P_1^0}{X_1 (P_1^0 - P_2^0) + P_2^0}$$

$$x_1 = \frac{y_1 P_2^0}{y_1 (P_2^0 - P_1^0) + P_1^0}$$

$$P = X_1 (P_1^0 - P_2^0) + P_2^0$$

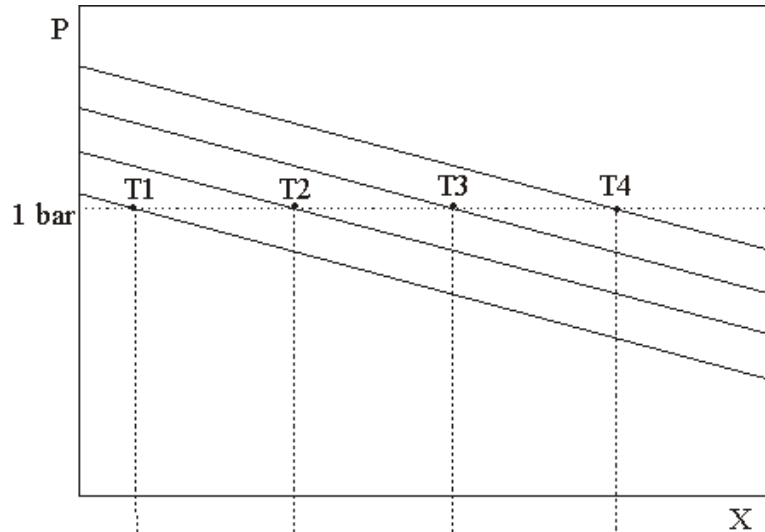

$$P = \frac{P_1^0 P_2^0}{P_1^0 + (P_2^0 - P_1^0) y_1}$$

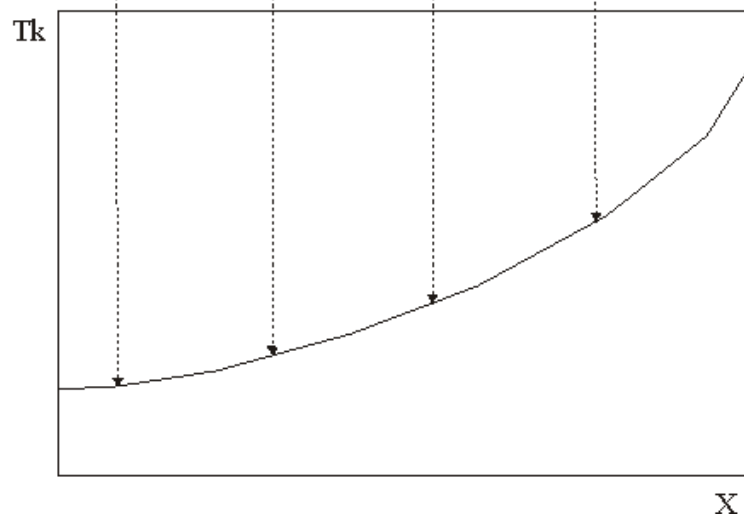
nije linearna zavisnost

ZAVISNOST TEMPERATURE OD SASTAVA NA $P=\text{const.}$ (dijagram destilacije)

Ovi dijagrami su iz praktičnih razloga značajniji od razmatranja ravnoteže tečno-para na $T=\text{const.}$. Posmatra se T pri kojoj su tečnost i para u ravnoteži za različite sastave (a to su tačke ključanja tih smeša) pa se dobija zavisnost T_k od sastava tečne i parne faze na istom dijagramu.

Ukupan napon pare P za različite T u funkciji od sastava tečne faze. Kada se napon pare izjednači sa atmosferskim pritiskom (1 bar) smeša **ključa**. Smeše različitog sastava ključaju na različitim temperaturama.

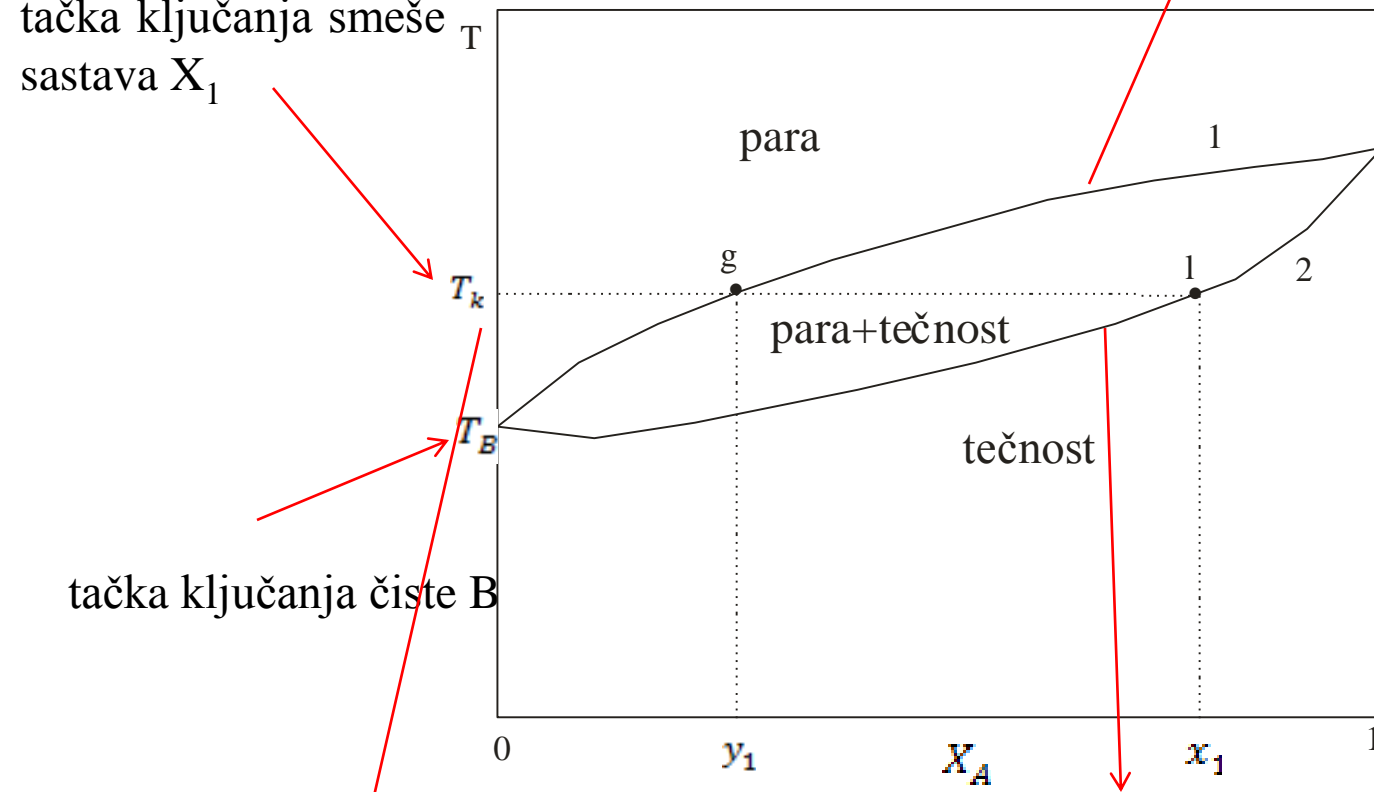

T_k u funkciji od sastava tečne faze

Poređenje zavisnosti napona pare od sastava u zavisnost tačke ključanja od sastava

T_k u funkciji od sastava parne faze

tačka ključanja smeše
sastava X_1

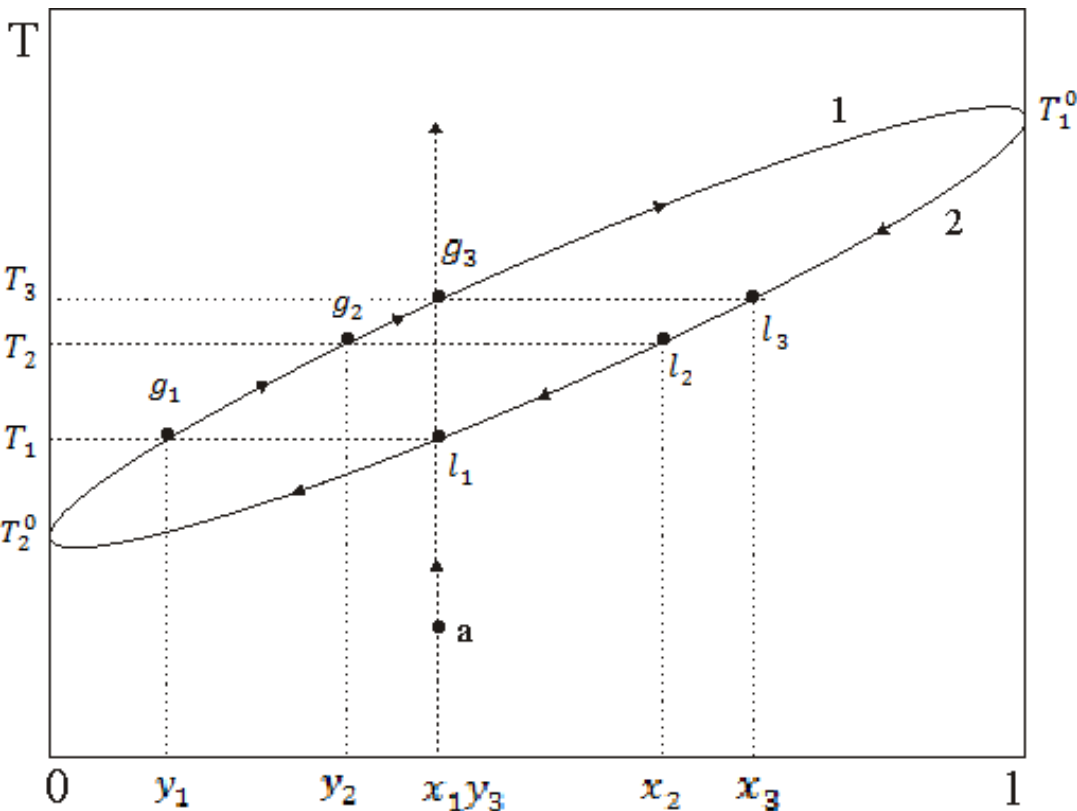
tačka ključanja čiste A

tačka ključanja čiste B

T_k u funkciji od sastava tečne faze

u ravnoteži tečnost 1 sastava X_1 i para g sastava Y_1

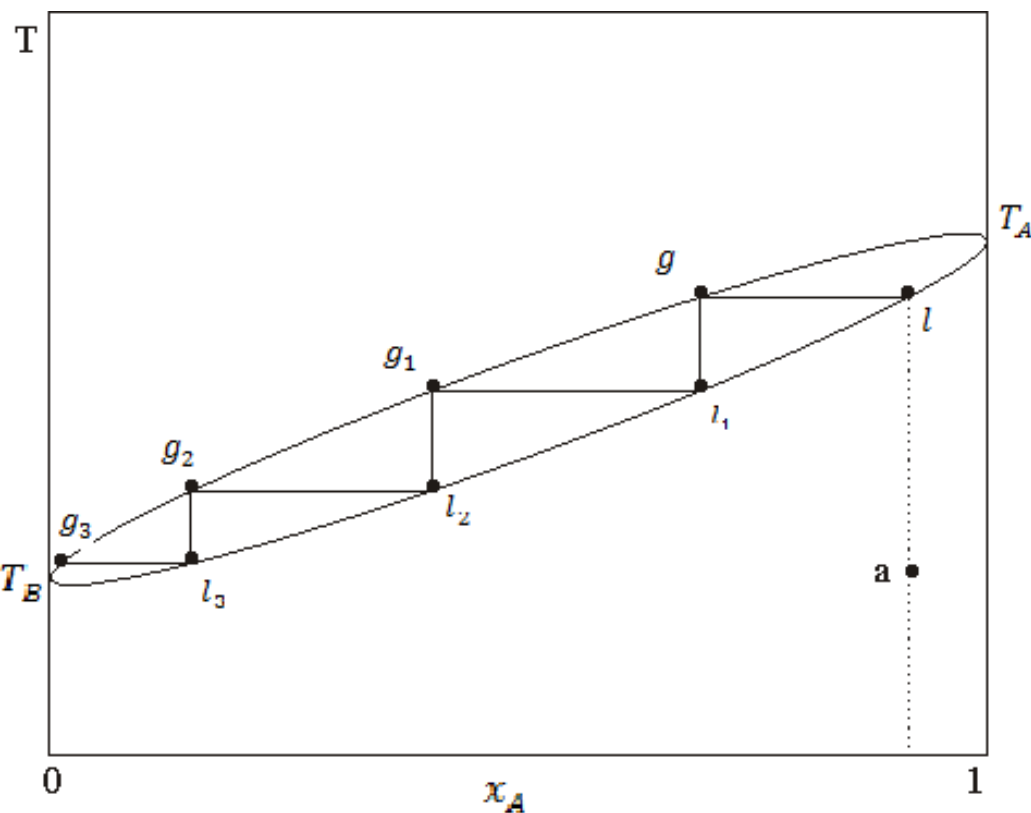
-na $P=\text{const.}$ sistemu dovodimo toplotu
 -posmatramo npr. tečnu smešu **a** sastava $\mathbf{X}_1$. Ispod T_k je i sadrži samo tečnu fazu.
 -dovodimo ravnomerno toplotu; T raste;
 na T_1 se pojavljuju prve količine gasovite faze (g_1) sastava y_1 . Na ovoj temperaturi u ravnoteži su tečnost (l_1) sastava x_1 i para (g_1) sastava y_1
 -ako je sistem zatvoren, odnosno para se ne odvodi iz sistema i dalje dovodimo toplotu; T raste ali sporije jer se deo toplote troši na faznu transformaciju tečno-para

-na T_2 sastav tečne faze (l_2) je x_2 (bogatija teže isparljivom komponentom) a parne faze (g_2) je y_2 (bogatija lakše isparljivom komponentom). Sastav tečne faze se menja duž krive 1 a gasne faze duž krive 2.

-na T_3 sastav pare (g_3) jednak sastavu tečnosti (l_1) na početku (x_1) pa sledi na T_3 sva tečnost prešla u stanje pare a x_3 je sastav poslednje kapi tečnosti

-iznad T_3 sistem monofazan i daljim dovođenjem toplote greje se para

Pri **praktičnoj destilaciji**, para koja je bogatija isparljivijom komponentom odvodi se iz sistema i kondenzuje ali ovaj jedan korak u destilaciji nije dovoljan za razdvajanje komponentata čak i veoma različitih T_k pa se koristi **frakciona destilacija** tako što se ovaj jedan korak ponavlja. Tečnost dobijena kondenzacijom izdvojene pare se ponovo zagreva do ključanja, nova količina pare još bogatija isparljivijom komponentom se opet kondenzuje, ponovo isparava, pri čemu tečnost iz koje se para izdvaja ostaje bogatija manje isparljivom komponentom. Tako se stepenastim kretanjem kroz fazni dijagram posle određenog broja koraka dolazi do praktičnog razdvajanja komponentata.

-para g bogatija komponentom B odvodi se i kondenzuje (l_1)
 -u praksi se spaja više frakcionih destilacija i kondenzacija u kontinualni proces-
REKTIFIKACIJA

NEIDEALNI RASTVORI

Neidealne smeše će nagraditi komponente koje se **ne pokoravaju Raulovom zakonu** odnosno P_i komponentata smeše, kao merilo težnje ka isparavanju iz rastvora neće biti proporcionalno molskom udelu u tečnoj fazi x_i .

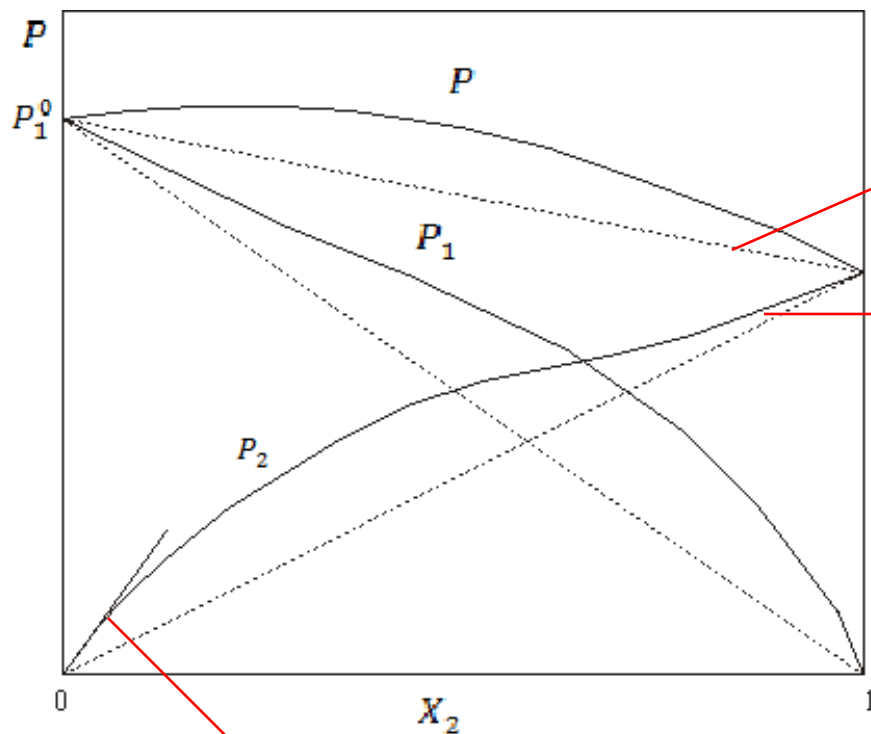
Ako je $F_{A-A} < F_{A-B} > F_{B-B}$ tada će težnja ka isparavanju komponentata iz rastvora biti **manja** nego u čistom tečnom stanju i P_i će biti manji od onog prema Raulovom zakonu. Tada se javlja **negativno odstupanje od Raulovog zakona**. Primeri: aceton-hloroform; piridin sa mravljom, sirćetnom, propionskom kiselinom; kiseline (halogene, azotna, perhlorna) sa vodom,. Tada se grade vodonične veze između različitih molekula.

Ako je $F_{A-A} > F_{A-B} < F_{B-B}$ a to je kada su komponente u čistom stanju asosovane pa će težnja ka isparavanju biti **veća** iz rastvora odnosno smeše i P_i veći od onog prema Raulovom zakonu. Tada se javlja **pozitivno odstupanje od Raulovog zakona**. Najveći broj smeša pokazuje ovo odstupanje. Primeri: aceton-ugljendisulfid; heptan-etanol; voda-primarni alkoholi itd.

Odstupanje je najčešće istog znaka-ako jedna komponenta pozitivno odstupa onda i druga pozitivno odstupa.

Razdvajanje komponentata neidealne smeše na čiste obe komponente nije moguće.

POZITIVNO ODSTUPANJE

idealan sistem za koji važi Raulov zakon

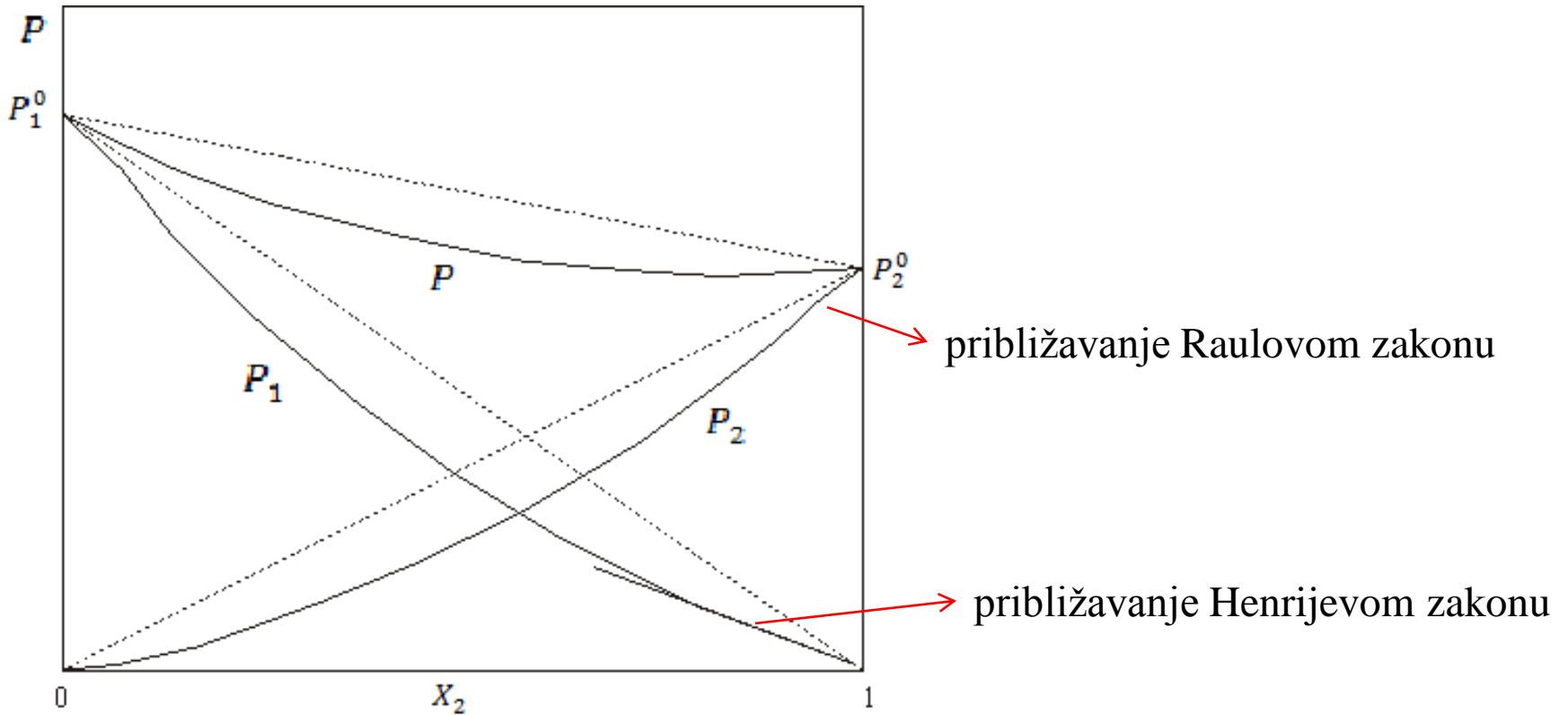
odstupanje od idealnog zavisi od relativne količine komponente u tečnoj fazi. Pri visokom x te komponente (x_2 teži 1) njeni molekuli su okruženi mahom istim molekulima pa je uticaj druge komponente na njihovu isparljivost zanemarljiva pa se kriva asimptotski približava Raulovom zakonu.

pri opadanju molskog udela komponente (x_2 teži 0) odstupanje raste jer se molekuli sve više okružuju molekulima druge komponente. Kada x_2 teži 0 molekuli su skoro već potpuno okruženi drugom komponentom a zavisnost P_1 od x_1 odnosno P_2 od x_2 postaje pravolinijska ($P_2=kx_2$ kad x_2 teži nuli- **HENRIJEV ZAKON**)

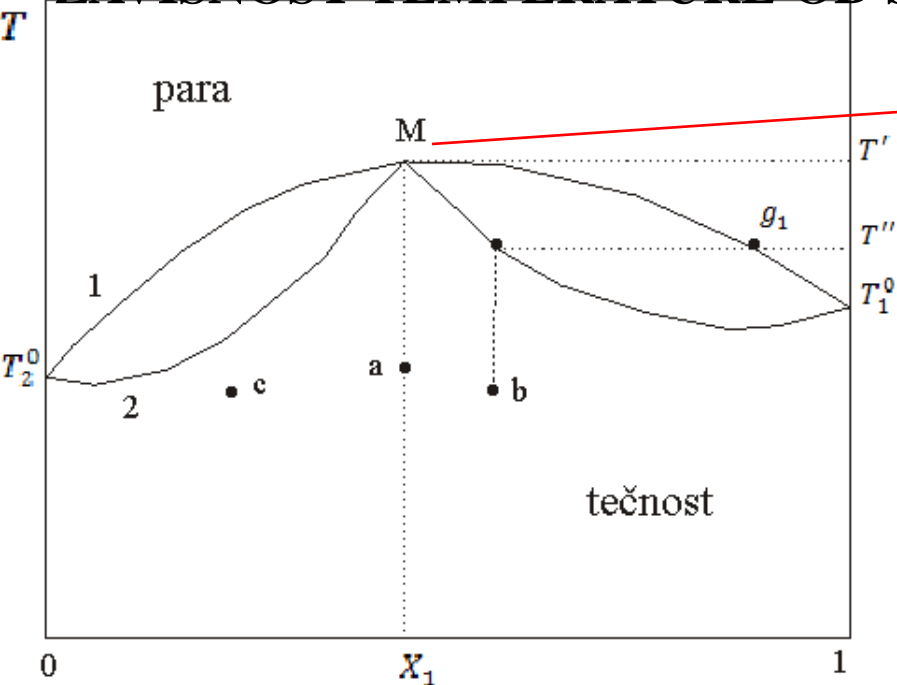
-kada x_2 teži 1 komponenta se ponaša kao rastvarač

-kada x_2 teži 0 komponenta se ponaša kao rastvorena supstanca

NEGATIVNO ODSTUPANJE

ZAVISNOST TEMPERATURE OD SASTAVA (DIJAGRAMI DESTILACIJE)

→ negativno odstupanje-maksimum T_k

-kriva 1: T_k u funkciji od sastava parne faze

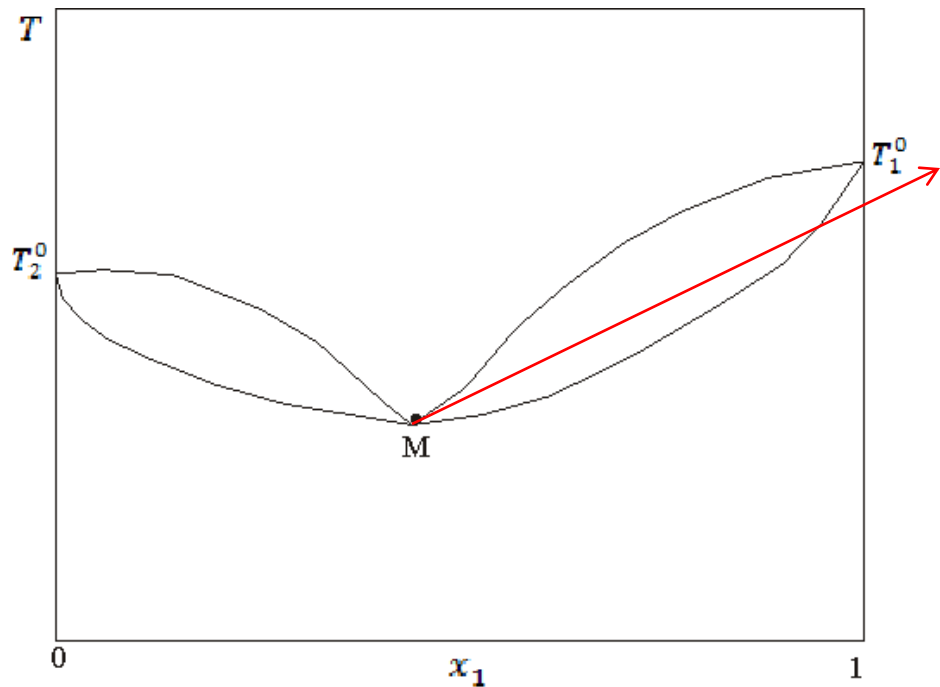
-kriva 2: T_k u funkciji od sastava tečne faze

-u tački M se ove dve krive tangiraju. Tečnost i para u ravnoteži i imaju isti sastav. Tečnost pri ovim uslovima ključa bez promene sastava. To su **AZEOTROPNE SMEŠE**, smeše konstantne T_k . Podsećaju na jedinjenja ali nisu jer im sastav i T_k zavise od P. U tački M se sistem ponaša kao jednokomponentan: $f=0$.

-ako se pođe od tečne smeše sastava **a** i greje se na T' pojavljuje se parna faza istog sastava kao tečna. Na konstantnoj T' dolazi do potpune fazne transformacije tečne u gasovitu fazu istog sastava kao polazna tečnost. To znači da se destilacijom azeotropne smeše ne može postići razdvajanje komponenata ali može za sastave različite od azeotropnog (levo i desno od M) **pri čemu se jedna komponenta dobija čista**

-npr. grejemo tečnu smešu sastava **b**; na T'' prva količina gasne faze g_1 koja je bogatija komponentom 1 nego početna tečna faza. Ako sistem podvrgnemo frakcionoj destilaciji, parna faza će biti sve bogatija komponentom 1 a tečan ostatak se približava sastavu azeotropne smeše. Posle nekoliko ponavljanja sistem se razdvaja na azeotropnu smešu (ostaje u polaznom sudu) koja sadrži celokupnu količinu komponente 2 i deo komponente 1 a u destilatu imamo preostalu količinu čiste komponente 1

-ako smo levo od M (tačka c) tečna smeša bogatija komponentom 2 nego azeotropna smeša tada razdvajanje ide na azeotropnu smešu koja ostaje u polaznom sudu i ostatak čiste 2 u destilatu

pozitivno odstupanje-minimum T_k

-kod sistema sa minimumom T_k obrnuto: azeotropna smeša je krajnji proizvod u destilatu a u sudu ostaje komponenta koja je prisutna u višku u odnosu na sastav azeotropne smeše.

SISTEM SASTAVLJEN OD DVE TEČNOSTI KOJE SE DELIMIČNO MEŠAJU

Tečnosti mogu biti **potpuno mešljive** (idealni sistem), **potpuno nemešljive** a mogu biti **delimično mešljive** zavisno od sastava i T. U pojedinim oblastima T i sastava se raslojavaju na 2 tečne faze pri čemu i jedna i druga faza sadrže obe komponente. Ovakve sisteme gradi voda sa anilinom, fenolom, izobutanolom, trietilaminom, nikotinom; anilin-heksan; metanol-ugljen-disulfid itd.

Posmatraju se pri atmosferskom pritisku:

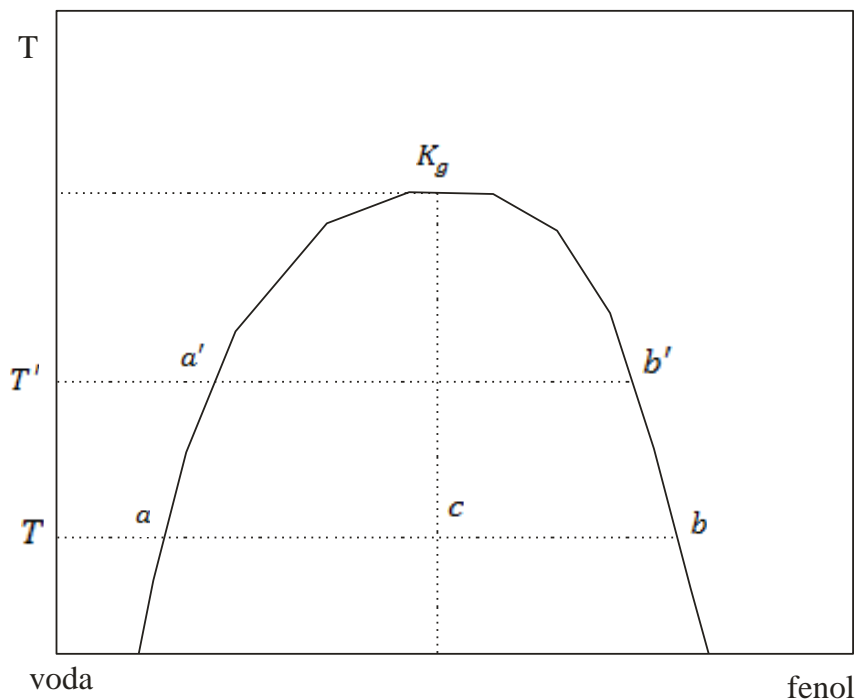
$$f = 3 - p$$

$$f_{max} = 2 \text{ (T i sastav)}$$

Posmatraćemo 3 slučaja:

1.

- rastvorljivost raste sa porastom T
- sistem sa + odstupanjem od Raulovog zakona
- kriva aKb-kriva raslojavanja
- aK-kriva sastava zasićenog rastvora fenola u vodi
- bK-kriva sastava zasićenog rastvora vode u fenolu
- K_g (max. krive)-kritična temperatura rastvaranja
- iznad K_g komponente su potpuno međusobno rastvorljive u svim odnosima
- ispod K_g rastvorljivost zavisi od sastava

-čitava oblast izvan krive je oblast potpune mešljivosti odnosno uslovi (T i sastav) pri kojima se komponente potpuno mešaju. Stabilno stanje je homogena smeša vode i fenola (1 faza)

-unutar krive heterogen sistem (dvofazan sistem) odnosno dva tečna sloja koja se ne mešaju

-ako krenemo od čiste vode na nekoj temperaturi i dodajemo fenol, pri malim molskim udelima fenola, fenol će se potpuno rastvarati u vodi. Pri nekom sastavu voda će da se zasiti fenolom (tačka a). Daljim dodavanjem fenola u količini koja premašuje rastvorljivost, formira se drugi tečni sloj rastvora vode u fenolu čiji je sastav dat tačkom b. Dalje dodavanje fenola ne menja sastav sistema a i b (konjugovani sistemi) ali se menja njihova relativna količina duž izoterme i iz pravila poluge biće:

$$\frac{\textit{količina sloja a}}{\textit{količina sloja b}} = \frac{cb}{ca} \quad \text{u tački c}$$

a-zasićen rastvor fenola u vodi
b-zasićen rastvor vode u fenolu

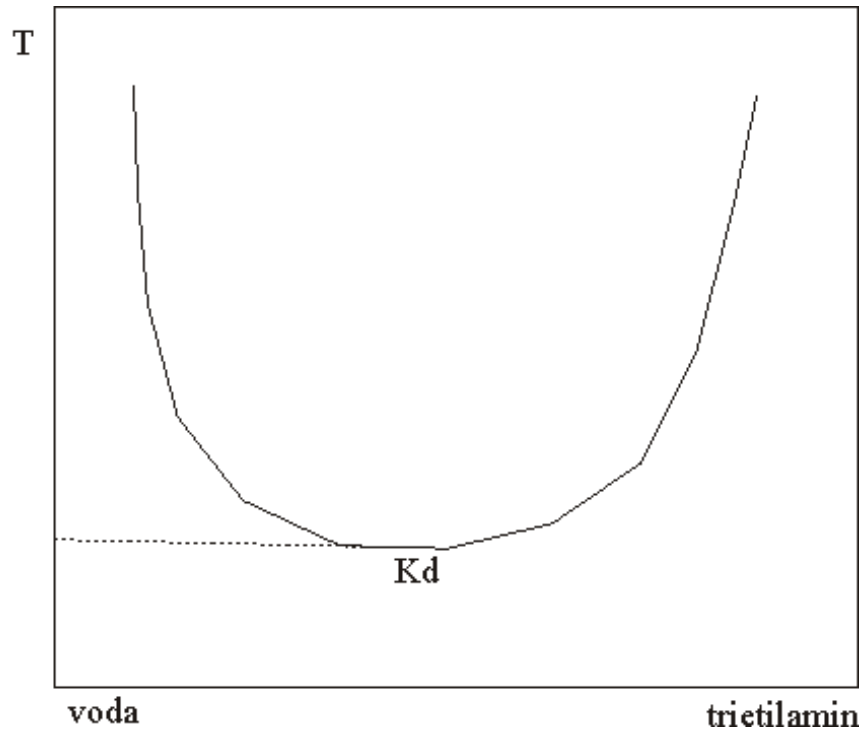
u ravnoteži ove dve faze

-količina sloja sastava b raste sa dodatkom fenola na račun sloja a

-kada je dodata tolika količina fenola da je postignut sastav b sistem postaje homogen odnosno komponente se mešaju

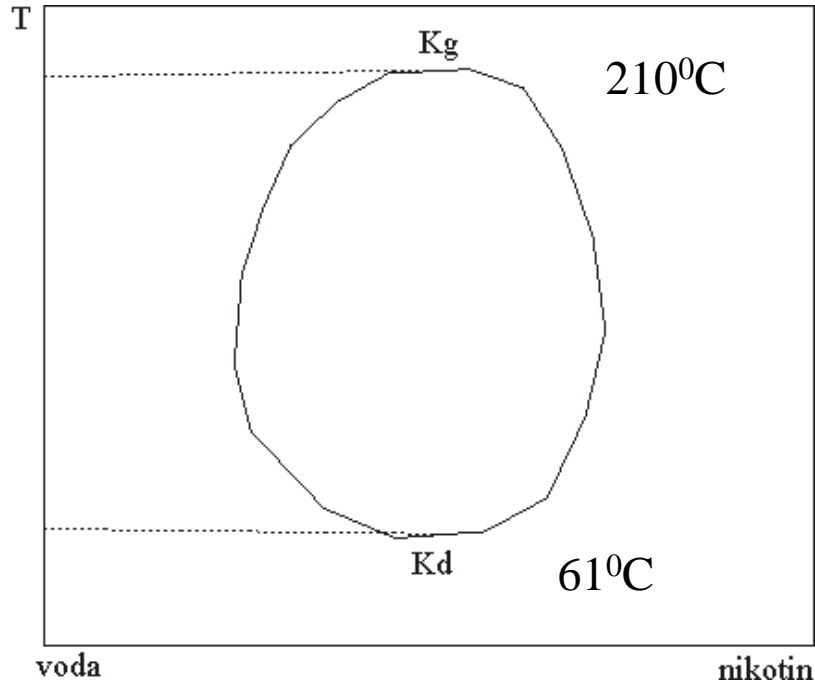
-promenom temperature (sa T na T') menja se sastav faza u ravnoteži (a' i b')

2.

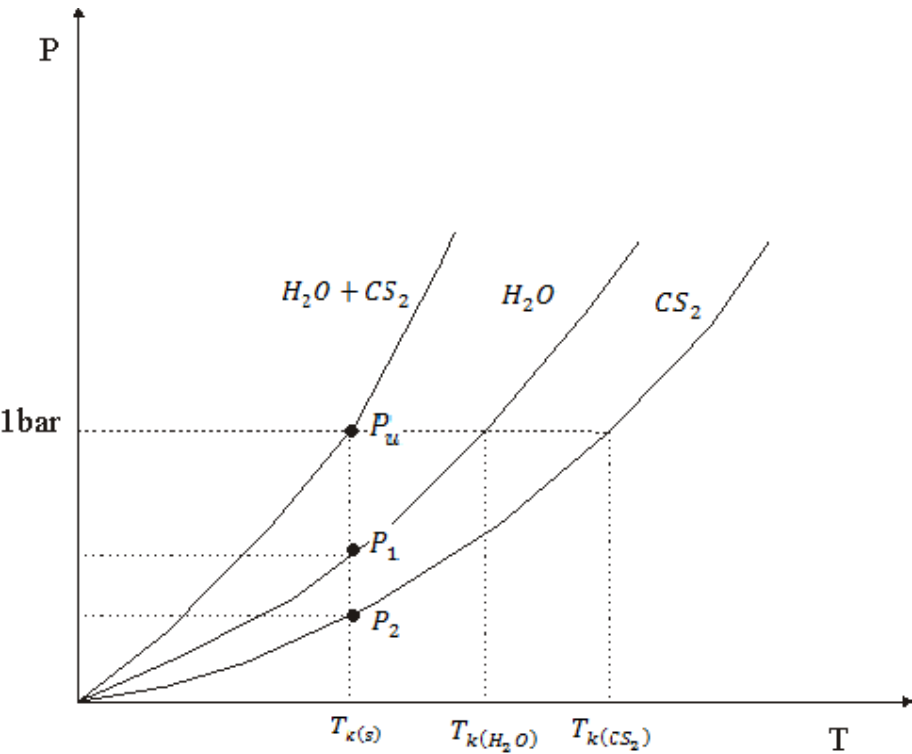
- rastvorljivost opada sa porastom T
- sistemi sa negativnim odstupanjem od Raulovog zakona
- K_d -donja kritična temperatura rastvaranja ispod koje se komponente mešaju u svim odnosima

3.

- delimična mešljivost između K_d i K_g
- sa povećanjem temperature rastvorljivost prvo opada a pri višim temperaturama počinje da raste
- retki su sistemi koji se ovako ponašaju jer često ne može da se dostigne K_d (jedna komponenta očvrсне) ili K_g (jer je iznad T_k jedne komponente)

SISTEM OD DVE NEMEŠLJIVE TEČNOSTI

$$T_{k(s)} < T_{k(H_2O)} < T_{k(CS_2)}$$

$$P_u > P_1 > P_2$$

Kada je **velika razlika u osobinama između dve komponente** (npr. ulje i voda) onda su one **potpuno nemešljive u tečnom stanju**. Sistem se sastoji od dve faze a svaka faza od čiste jedne odnosno druge komponente.

Svaka komponenta, nezavisno od prisustva druge, uspostavlja ravnotežu sa svojom parom.

Ukupni pritisak nad takvom tečnom smešom (kao da su te dve tečnosti u istom sudu ali odvojene pregradom) ne zavisi od relativnih količina tečnih komponenata i jednak je **sumi napona para čistih komponenata na posmatranoj temperaturi**

Kada se taj ukupni pritisak izjednači sa spoljašnjim, smeša će ključati na konstantnoj temperaturi koja je niža od T_k svake od komponenata jer je ukupan napon pare veći od napona pare svake od komponenata. Sastav pare će takođe biti konstantan i nezavisan od relativnih količina tečnosti i biće određen naponima pare tih komponenata na T_k smeše.

Gasna smeša u ravnoteži sa tečnim fazama ima pritisak:

$$P = P_1^0 + P_2^0$$

Ako se para posmatra kao idealan gas:

$$PV = nRT$$

direktna proporcionalnost P i n

$$\frac{n_1'}{n_2'} = \frac{P_1^0}{P_2^0}$$

molovi komponenata u parnoj fazi

$$\frac{y_1}{y_2} = \frac{P_1^0}{P_2^0}$$

molski udeli u parnoj fazi

$$\frac{\frac{m_1'}{M_1}}{\frac{m_2'}{M_2}} = \frac{m_1' M_2}{m_2' M_1} = \frac{P_1^0}{P_2^0} / \frac{M_1}{M_2}$$

mase u parnoj fazi

$$\frac{m_1'}{m_2'} = \frac{P_1^0 M_1}{P_2^0 M_2}$$

Osobina smeše nemešljivih tečnosti da ključa na nižoj temperaturi od T_k čistih komponenata iskorišćena je za **destilaciju vodenom parom** teškoisparljivih tečnosti koje su termoosetljive (raspadaju se na T_k).

Vodena para (koja se stvara u posebnom rezervoaru) se provodi kroz teškoisparljivu tečnost čime se usitnjava tečnost i ubrzava njeno isparavanje (povećava se granična površina sa gasovitom fazom). Vodena para zagreva tečnost a sama se hladi pa se kondenzuje čime se stvara sistem dve nemešljive tečnosti. Daljim provođenjem vodene pare, sistem se zagreva do T_k ; zagrevanjem isparava teško isparljiva tečnost pa se vodena para zasiti parom druge tečnosti i uspostavlja se ravnoteža između dve tečnosti i pare.

$$f = 2 - 3 + 1 = 0$$

Efikasnost destilacije (više predestilovane teškoisparljive komponente) je utoliko veća što je veći napon pare i molarna masa tečnosti koja se destiluje. Čak i kad je nizak napon pare te tečnosti efikasnost odvajanja je zadovoljavajuća jer je M tečnosti uglavnom veća od molarne mase vode.

ZAKON RASPODELE I EKSTRAKCIJA

Ako se sistemu **dve nemešljive tečnosti** (ili slabo mešljive) doda neka **treća supstanca** ona će se rastvarati u oba tečna sloja. Odnos koncentracija te supstance u ta dva rastvarača na konstantnoj temperaturi je konstantan- **NERNSTOV ZAKON RASPODELE**:

ravnotežne koncentracije $\frac{C_I}{C_{II}} = K$ $\longrightarrow$ konstanta raspodele

$$f = 3 - 2 + 1 = 2$$

t=const. f=1 (c u jednom sloju nezavisno promenljiva a c u drugom sloju zavisno promenljiva)

TERMODINAMIČKO IZVOĐENJE

$$\mu_I = \mu_I^0 + RT \ln a_I \qquad \mu_{II} = \mu_{II}^0 + RT \ln a_{II}$$

$$\mu_I^0 + RT \ln a_I = \mu_{II}^0 + RT \ln a_{II} \qquad \text{termodinamički izraz za Nernstov zakon}$$

$$RT \ln \frac{a_I}{a_{II}} = \mu_{II}^0 - \mu_I^0 \qquad \longrightarrow \qquad \frac{a_I}{a_{II}} = K$$

konstanta za dati sistem rastvarača i T

$$\frac{x_I}{x_{II}} = K$$

ako su rastvori idealni

$$\frac{C_I}{C_{II}} = K$$

ako su rastvori razblaženi

Supstanca koja se rastvara odnosno raspodeljuje između dve tečnosti mora da bude **istog hemijskog oblika u obe faze** i da ne utiče na međusobnu rastvorljivost dve nemešljive tečnosti.

Ukoliko ta supstanca **disosuje, asosuje ili jonizuje** tada će zakon važiti za iste molekulske vrste u oba sloja:

deo neizmenjenih molekula $\longrightarrow \frac{(1 - \alpha_I)C_I}{(1 - \alpha_{II})C_{II}} = K$

Na zakonu raspodele se zasniva jedna od metoda odvajanja-**EKSTRAKCIJA**. Mogu se iz vodenih rastvora organskim rastvaračem ekstrahovati **organske supstance** zbog bolje rastvorljivosti u organskim rastvaračima kao što su etar, hloroform, ugljentetrahlorid, benzen itd. Ili **neorganske komponente** prethodno prevedene u **helatne komplekse** koji se rastvaraju u organskim rastvaračima.

EFIKASNOST EKSTRAKCIJE

Neka se V_0 prve faze sa m_0 rastvorene supstance ekstrahuje sa V druge tečne faze.

Posle prve ekstrakcije u prvoj fazi ostaje m_1 pa je tada njena koncentracija u prvoj fazi m_1/V_0 a u drugoj $(m_0 - m_1)/V$.

$$K = \frac{\frac{m_1}{V_0}}{\frac{(m_0 - m_1)}{V}} \quad m_1 = m_0 \frac{KV_0}{KV_0 + V} \quad m_2 = m_1 \frac{KV_0}{KV_0 + V} = m_0 \left(\frac{KV_0}{KV_0 + V} \right)^2$$

↑
posle druge ekstrakcije

$$m_n = m_0 \left(\frac{KV_0}{KV_0 + V} \right)^n$$

posle n ekstrakcija

broj ekstrakcija

neekstrahovano

početno

Efikasnost ekstrakcije je veća ako je m_n manje a to će biti ako se ekstrakcija obavlja **veći broj puta sa manjom zapreminom** uz uslov $nV = \text{const}$

Efikasnost ekstrakcije organskih supstanci iz vodenog rastvora se povećava dodatkom nekog **elektrolita** vodi koji još smanjuje rastvorljivost organske supstance odnosno dovodi do isoljavanja.

STEPEN EKSTRAKCIJE R-odnos količina supstance u organskoj fazi i ukupne količine te supstance u obe faze odnosno početne količine te supstance u vodenoj fazi pre ekstrakcije organskim rastvaračem.

$$R = \frac{n_{org}}{n_{uk}} = \frac{C_{org} V}{C_{org} V + C_{vod} V_0} \quad /: C_{vod} V$$

$$R = \frac{K}{K + \frac{V_0}{V}} = \frac{K}{K + r}$$

$$r = \frac{V_0}{V}$$

veza između R i K